

Пише: Јован Б. Душанић
уторак, 25 јануар 2011 14:10

Пети по реду самит, на нивоу лидера земаља чланица, Г 20 (у ову групу улази 19 великих националних економија – Аустралија, Аргентина, Бразил, В. Британија, Индија, Индонезија, Италија, Јапан, Јужноафричка Република, Канада, Кина, Мексико, Немачка, Република Кореја, Русија, Саудијска Арабија, САД, Турска, Француска – и Европска унија) одржан је 11-12. новембра 2010. у Сеулу. До актуелне светске економске кризе састанци Г 20 одржавани су на нивоу министара финансија и гувернера централних банака.

Први самит на нивоу лидера – председника или премијера – земаља чланица одржан је у Вашингтону 14-15. новембра 2008. године (на њему су разматрана питања везана за светску економску кризу). После Вашингтона самити су одржани 2. априла 2009. године у Лондону (разматране неопходне мере за борбу против глобалне рецесије, дефлације, јачања финансијског и економског система и спречавање протекционизма), 24-25. септембра 2009. године у Питсбургу – САД (разматрана питања побољшања банкарског система – повећање банкарских стандарда, ограничење исплата високих бонуса топ-менаџерима), 26-27. јуна 2010. године у Торонту (разматрана питања буџетских дефицита – до 2013 године дефиците треба преполовити), те последњи крајем прошле године у Сеулу.

Многи аналитичари сматрају да је самит у Сеулу био историјски јер је јасно показао да је дошло до значајног слабљења геополитичких позиција САД (тако угледни *The Guardian* констатује да

„ако неко тражи симболичан тренутак у коме су САД престале да доминирају у свету и то место уступиле

азијском столећу

, онда је самит у Сеулу управо та тачка новог рачунања времена“

), те да смо ушли у нову геополитичку реалност у којој више не постоји јасно дефинисана суперсила (политичко-консултантска

Eurasia

група из Њујорку означава то термином Г- Нула).

Многи аналитичари сматрају да је самит у Сеулу био историјски јер је јасно показао да је дошло до значајног слабљења геополитичких позиција САД (тако угледни *The Guardian*

Пише: Јован Б. Душанић
уторак, 25 јануар 2011 14:10

констатује да

„ако неко тражи симболичан тренутак у коме су САД престале да доминирају у свету и то место уступиле

азијском столећу

, онда је самит у Сеулу управо та тачка новог рачунања времена“

), те да смо ушли у нову геополитичку реалност у којој више не постоји јасно дефинисана суперсила (политичко-консултантска

Eurasia

група из Њујорку означава то термином Г- Нула).

Најзначајнији документ који је усвојен на самиту у Сеулу јесте такозвани Сеулски консензус – нова концепција светског економског раста и социјалног прогреса, а која одбацује неолибералну глорификацију слободног тржишта и универзалан програм развоја за све земље без обзира на њихове специфичности. Сеулским консензусом је избачено „на ђубриште историје“ чедо САД – Вашингтонски консензус, или како то пише утицајни

The Financial Times

овим документом из Сеула забијен је „

још један ексер у ковчег мртвога Вашингтонског консензуса“.

X X X

Аутори Вашингтонског консензуса (Међународни монетарни фонда – ММФ, Светске банке и администрације САД – Министарства финансија и USAID-а) тврдили су да ће земље у развоју његовом применом обезбедити динамичан и стабилан привредни раст, а он је у својој суштини представљао лепо „упаковани“ кодификовани програм економског неоколонијализма. Искуства земаља (у првом реду, постсоцијалистичких – па и Србије), које су га прихватиле и примењивале у пракси при вођењу економске политике, показала су сасвим јасно да је, уместо обећаваног стабилног привредног раста, овим неолибералним програмом радикалних економских реформи требало целокупни постсоцијалистички простор (па и Србију) колонизовати и тај простор је третиран, пре свега, као тржиште за производе и банкарске услуге западних земаља. Ове земље требало је лишити власништва над ресурсима којима располажу и довести их у такву дужничку зависност да буду беспоговорни послушници моћних и богатих.

Пише: Јован Б. Душанић
уторак, 25 јануар 2011 14:10

Економска политика заснована на принципима Вашингтонског договора вођена је у интересу светске олигархије и крупног капитала који имају огромну финансијску моћ, те и могућност да у сиромашним земљама обликује политички и медијски простор и усмеравају економску политику према својим интересима, те истовремено онемогуће било какву озбиљну критику. То је и разлог да, и поред евидентних неуспеха у пракси многих земаља које су следиле овај програм, Вашингтонски консензус буде актуелан пуне три деценије.

Деценијама у економији влада неолиберална догма о предностима слободног тржишта, које су проглашене економским аксиомима који се не могу доводити у сумњу, а неолиберали су се претворили у једну нетолерантну секту, која не дозвољава било какво другачије мишљење, које би доводило у питање (у средствима масовног информисања, на стручним саветовањима, у издавачким кућама, научним часописима, универзитетима...) исправност њиховог догматског учења. Тако сви читају и слушају варијације на једно, те исто, догматско учење, и имају стандардна знања, пошто знају исто као и други.

Због неолибералног догматизма постоји немали број академских економиста који једноставно верује у оно што говори јер такве ставове заступају и скоро сви које читају у западној мејнстрим литератури, који се појављују на домаћој јавној сцени, који имају уводне реферате на саветовањима, који су од „независних“ средстава информисања промовисани у експерте и заузели кључне ресоре у држави, те добро плаћена места у институцијама светске олигархије и великих транснационалних компанија. Међутим, није ни мали број оних („аналитичара“ у „независним“ средствима јавног информисања – *људи и за свако време*

) који добро знају право стање ствари, али јавно подржавају и пропагирају нешто сасвим друго што је у интересу светске олигархије и домаће компрадорске елите, руководећи се, при томе, помодним доктринарством, идеолошким фанатизмом, политичким симпатијама или једноставно тиме што се то добро плаћа.

Тако су и у Србији, првих година од почетка неолибералних економских реформи после „српске октобарске револуције“, били ретки објављени текстови у којима су подвргавани критици неолиберализм и економске реформе које се на њему базирају. Тек са избијањем светске економске кризе, Вашингтонском консензусу (и на њему заснованих неолибералних економских реформи) задат је озбиљан ударац, па се и у Србији појављује више критичних текстова – поготово од оних аутора (*људи за свако време*) који су само пре неколико година били ватрени заговорници свега онога што сада оштро критикују.

Пише: Јован Б. Душанић
уторак, 25 јануар 2011 14:10

Управо у време избијања глобалне кризе појављује се и Извештај Комисије за раст и развој (која је формирана 2006. године и на чијем челу је био нобеловац Мајкл Спенс, а у њеном раду је поред 21 сталног члана из 18 земаља учествовало још око 300 угледних стручњака) која је проучила искуства и развојне моделе 13 економски најуспешнијих држава у периоду од 1950. до 2005. године (које су у континуираном периоду од најмање 25 година оствариле просечну стопу раста изнад 7 одсто), с циљем да земаљама у развоју понуди препоруке за оптималну – дугорочно одрживу – стратегију развоја.

Економска политика заснована на принципима Вашингтонског договора вођена је у интересу светске олигархије и крупног капитала који имају огромну финансијску моћ, те и могућност да у сиромашним земљама обликује политички и медијски простор и усмеравају економску политику према својим интересима, те истовремено онемогуће било какву озбиљну критику.

Закључак Комисија је да нема јединственог рецепта за развој, али оно што је заједничко за анализираних 13 економски најуспешнијих држава јесте да су на челу ових држава биле веома способне, активне и прагматичне владе које су имале кључну улогу у развоју економије и биле посвећене економском расту. Мада не даје готове рецепте, Извештај се дистанцира од владајуће неолибералне економске догме, и у њему се констатује да анализирани земље, у спровођењу развојне политике, нису биле превише наклоњене слободном тржишту. Често су прибегавале потцењивању вредности домаће валуте и заштити домаће привреде од спољне конкуренције. Поред тога, из Извештаја је видљиво да су се сви успешни модели базирали на високој стопи штедње и инвестиција, те да инострано задуживање не може да буде адекватна замена за домаћу штедњу.

Многи од закључака из Извештаја Комисије за раст и развој нашли су своје место у Сеулском консензусу – новој концепцији раста светског економског и социјалног прогреса.

X X X

Полазећи од искустава земаља које су у претходној деценији забележиле високи темпо привредног раста и оствариле завидан ниво друштвеног развоја на самиту у Сеулу је усвојен Сеулски консензус, као и план активности за његову реализацију.

У документима са последњег самита Г 20 наглашава се, да после озбиљних економских потреса, до којих је дошло у свету последњих година, Сеулски консензус има за циљ оздрављење светске привреде како би се осигурао динамичан, стабилан, одржив и свеобухватан раст. То није могуће остварити без нових покретачких снага агрегатне тражње и стабилних извора глобалног раста, а претпоставка томе јесте и бржи развој земаља у развоју, како би и оне у догледној будућности постале новим стубовима глобалног раста – као што су то у последње време оствариле брзоразвијене земље, као на пример БРИК (Бразил, Русија, Индија и Кина) и друге земље Југоисточне Азије.

Да би се достигао постављени циљ разрађен је детаљан дугорочни план активности, који се ослања на *шест основних принципа*, а то су:

1. *Фокусирање на економски раст*. Једино (динамичан, стабилан, одржив и свеобухватан) економски раст може да доведе до уједначавања у степену развијености појединих земаља, те смањења сиромаштва у свету. Са друге стране, умањивање разлика у степену развијености и смањење сиромаштва претпоставка су и за остваривање стабилног и избалансираног раста, те здравије и праведније глобалне привреде за све њене становнике.

2. *Глобално партнерство у области развоја*. Полазећи од чињенице да не постоји општа формула успешног економског развоја, земље у развоју се морају третирати као партнери, уважавајући њихове националне интересе, и њима треба препустити израду и реализацију сопствене стратегије економског развоја. Партнерски односи између земаља чланица Г 20 и земаља у развоју морају бити одговорни и транспарентни.

3. *Глобални и регионални проблеми системског карактера*. Г 20 треба да свети посебну пажњу глобалним и регионалним проблемима системског карактера где су потребна колективна и усаглашена деловања – као што су, на пример, регионалне интеграције

4. *Приватни сектор*. Г 20 препознаје значај приватних актера у промовисању раста и сугерише да политика треба да буде погодна за развој приватног сектора. Наглашава се нарочита улога приватног сектора у стварању неопходне климе за стабилне инвестиције и раст, те отварање нових радних места.

5. *Комплементарност*. Г 20 ће настојати да избегава дуплирање са другим глобалним играчима и своје снаге усесредиће на области где ова група има компаративне предности и где може најбоље извршити своју важну улогу, као кључни форум међународне економске сарадње.

6. *Фокус на конкретне резултате*. Г 20 ће усесредити своје напоре на постизање конкретних резултата, и решавање проблема којима ће се утицати на побољшање услова за пожељни раст земаља у развоју.

Подсећања ради, наведимо да се Вашингтонски консензус ослањао на десет основних принципа, а то су : финансијска дисциплина, приоритети у државним расходима, пореска реформа, финансијска либерализација, девизни курс, либерализација трговине, иностране инвестиције, приватизација, дерегулација предузетништва и право власништва.

Многи од закључака из Извештаја Комисије за раст и развој нашли су своје место у Сеулском консензусу – новој концепцији раста светског економског и социјалног прогреса.

Поред горе наведених шест основних принципа, у Сеулском консензусу се идентификује и *осам стубова*, односно кључних области које треба да допринесу остварењу постављеног циља – оздрављење светске привреде како би се осигурао брз, стабилан, одржив и свеобухватан раст.

Тих *осам стубова*, односно кључних области, су:

1. Инфраструктура;
2. Приватне инвестиције и стварање радних места;

3. Развој људских ресурса;

4. Трговина;

5. Доступност финансијским услугама;

6. Економски раст уз обезбеђење стабилности и прехранбене безбедности;

7. Мобилизација унутрашњих ресурса;

8. Размена знања.

Да би се створили услови за такав раст земаља у развоју, неопходне су реформе у свакој од ових осам међусобно повезаних и зависних кључних области. Руководећи се принципима развоја и оријентишући се на ове кључне области Г 20 је разрадила и дугорочан план активности у коме су детаљизирани мере којима треба да буду отклоњена „уска“ грла, односно отклоњене препреке за брз, стабилан, одржив и свеобухватан раст земаља у развоју.

X X X

Мада се и Сеулском консензусу, као и сваком начелном програмском документу, могу ставити одређене примедбе (пренаглашена улоге приватног сектора или недовољно посвећена пажња значају социјалне инфраструктуре и слично) он отклања кључне слабости неолибералног Вашингтонског консензуса.

Пише: Јован Б. Душанић
уторак, 25 јануар 2011 14:10

Прво, за разлику од Вашингтонског консензуса који је инсистирао на повлачењу државе из свих сфера економског живота (а тржиште ће као саморегулирајући систем, обезбеђивати оптималне резултате и одлично служити интересима друштва), Сеулски консензус предвиђа значајнији државни интервенционализам.

Друго, Сеулски консензус у свој фокус ставља економски (динамичан, стабилан, одржив и свеобухватан) раст, за разлику од Вашингтонског консензуса где су замењени циљеви и средства у стратегији привредних реформи. Финансијска стабилност (ниска стопа инфлације и стабилан девизни курс), приватизација и либерализација проглашени су циљевима, уместо да буду само нека од средстава стратегије економских реформи.

И на крају – треће, али ништа мање важно – за разлику од Вашингтонског консензуса који је био универзалан програм намењен (тачније натуран) свим земљама, Сеулски консензус јасно наглашава да не постоји универзална формула за успех при реформисању привреда, те да би свака земља сама требало да разради и спроводи стратегију развоја узимајући у обзир сопствене специфичности.

Додатак: Покушај реанимације неолибералних догми

Само неколико сати пошто сам завршио текст *Сеулски уместо Вашингтонског консензуса*, од председника Академије економских наука, колеге Љубомира Маџара добио сам имејл у коме ме обавештава
„да се у Академији економских наука припрема расправа о неолиберализму, за коју би приложени текст под насловом

Авет неолиберализма

могао послужити као иницијални“

и предложио да припремим свој прилог. После информација датих у тексту *Сеулски уместо Вашингтонског консензуса*, интересантно би било да се – у наставку – кратко осврнемо на неке ставове изнете у прилогу колеге Љубомира Маџара

Авет неолиберализма

. У њему се истиче да

„сврха овог текста јесте одлучно супростављање антилибералној мисли која у Србији постаје све маркантнија и утицајнија.“

Мада се и Сеулском консензусу, као и сваком начелном програмском документу, могу ставити одређене примедбе (пренаглашена улоге приватног сектора или недовољно посвећена пажња значају социјалне инфраструктуре и слично) он отклања кључне слабости неолибералног Вашингтонског консензуса.

Не спорећи чињеницу да су учинци економске политике у Србији у последњој деценији катастрофални (*за ових десет година, откако је на власт дошла политичка опција, која себе, уз нашу већинску сагласност, назива демократском, кроз приватизацију, задуживање и изједање факторских доходака дословно је истопљен велики део друштвеног богатства – упореди Ј. Душанић, 'Бећарска економија', посебно стране 36-55 – а привреда је оштећена у мери која ће изискивати деценије да би се та оштећења не надокнадила – јер то није могуће – него тек санирала*), колега Љубомир Маџар и даље сматра да за то нису одговорни спољни чиниоци (посебно ММФ – „*тешко је наћи довољно јаке и тачне речи да би се изразило све оно позитивно које је успевао да оствари ММФ*“

) али ни српска управљачка економска „елита“ (*„Србија нема боље персоналне поставе тимова који би водили економску политику и да је то што се нашло на државном врху углавном најбоље са чим земља данас располаже... чланови наше професије и то они понајбољи међу нама“*). На оцене колеге Љубомира Маџара о (не)одговорности ММФ-а и наше управљачке економске „елите“, за катастрофалне економске резултате у Србији, раније сам детаљније писао, па се на томе нећу и овде задржавати. Заинтересовани могу то да

виде на: <http://www.nspm.rs/ekonomska-politika/puko-glavni-nosac.html> или

<http://www.nspm.rs/ekonomska-politika/jos-jedna-izgubljena-decenija.html>

У тексту *Авет неолиберализма* колега Љубомир Маџар истиче да себе види „као што ме уосталом види већина припадника струке, као економисту који спада у либерално оријентисани табор. Но, ја нисам на самом његовом екстрему.“

И заиста, и овај веома опширан текст (као и његов досадашњи вишедеценијски, веома обимни, опус) потврђује његову посвећеност неолиберализму, а неки од изнетих ставова упућују на закључак да они нису далеко ни од

Пише: Јован Б. Душанић
уторак, 25 јануар 2011 14:10

самог неолибералног екстрема.

То би се, првенствено, могло рећи за његово схватање улоге државе (у тексту он државу квалификује

„као деструктивну силу, као механизам који из привреде и од становништва безобзирно исисава животне сокове“

), у вези са којом колега Љубомир Маџар пише „

да би највиши друштвени приоритет морао да буде... изградња што ефикаснијих механизма контроле над државом, јер тај малох лако може да подивља, а то у стварности тако и често чини, и предузимање напора да се држава скреше и сасече, да јој се одузму широка подручја интервенције...“

Овакав став је скоро идентичан са мишљењем Гровера Норквиста, председника удружења „

Американци за пореску реформу

“ (у литератури се оно често наводи као пример екстремног неолиберализма), који је сматрао да државу треба тако смањити (

скресати и сасећи

– како би рекао колега Љубомир Маџар) да она може стати у каду, а потом је ту и задавити.

Надаље, у наведеном тексту колеге Љубомира Маџара пише: *„Друга тешко разумљива ставка јесте жестока осуда, са много једа и горчине, који либерали упућују тзв.*

Вашингтонском консензусу“

који

„није ништа друго до списак рецепата за уредно и дисциплиновано вођење економске политике. Ко при здравој памети може да буде против тога...“

Са наведеним и сличним ставовима убеђеног и страсног неолиберала, какав је колега Љубомир Маџар, можда је раније и имало неког смисла полемисати (када су постојале одређене теоријске дилеме), али требало би да је данас историјска пракса (колапс привреда које су се придржавале Вашингтонског консензуса, а потом и светска економска криза) ставила тачку на теоријске спорове о неолиберализму. Штавише, многи од најистакнутијих идеолога неолиберализма су се, последњих година, јавно одrekli својих погледа и признали да је све то, што су раније проповедали и за што су се својски залагали, била велика грешка. Због тога мислим да је предложена тема за расправу (у Академији економских наука) била актуелна, али и насушно потребна, пре једне деценије – када смо се опредељивали за транзициони пут економских реформи, а сада, чини ми се да, је дефинитивно превазиђена.

Непоколебљиви заступници неолиберализма у Србији (колега Љубомир Маџар је сигурно један од најмаркантнијих међу њима) подсећају ме на знаменитог филозофа,

Пише: Јован Б. Душанић
уторак, 25 јануар 2011 14:10

који је на примедбу да чињенице неумољиво доказују како његове тврдње нису тачне, односно да је његова теорија у раскораку са стварношћу (радило се, наиме, о броју планета који је он „доказао“ својом филозофском теоријом), одговорио: „Тим горе по чињенице“.

Не видим зашто је потребно „мерити реп убијеном вуку“, односно у чему би био велики изазов за истинске критичаре неолиберализма (који су о томе писали деценију уназад – а међу српским академским економистима их је било свега два-три) или храброст за раније заговорнике, а сада жестоке критичаре неолиберализма (људи за свако време – раније „кумровачки курсисти“ и комунистички идеолози, а сада саветници „демократских“ влада) да расправљају о овој теми. Још мање ми је јасно зашто је то потребно заступницима неолиберализма. Могу да разумем да истинским заговорницима неолиберализма, није лако да прихвате (поготово, јавно признају) да је све оно што су годинама и деценијама заговарали и у шта су веровали била једна велика заблуда, али ми је нејасна њихова упорност да доказују нешто што се очигледно доказати не може.

Непоколебљиви заступници неолиберализма у Србији подсећају ме на знаменитог филозофа, који је на примедбу да чињенице неумољиво доказују како његове тврдње нису тачне, односно да је његова теорија у раскораку са стварношћу (радило се, наиме, о броју планета који је он „доказао“ својом филозофском теоријом), одговорио: „Тим горе по чињенице“.

Уместо полемике које би се свела на „јалову“ интелектуалну акробатику, неолиберале бих подсетио на текст нобеловца Џозефа Стиглица, једног од најпознатијих савремених економиста (професора на најпрестижнијим светским универзитетима, а раније председавајућег Већа економских саветника председника САД Била Клинтона, те потпредседника Светске банке). У тексту *Крај неолиберализма* он пише: „Свет није био милосрдан према неолиберализму, том бућкуришу идеја, базираном на претпоставци фундаменталиста да тржиште, као саморегулирајући систем, ефикасно расподељује ресурсе и одлично служи интересима друштва. Управо тај тржишни фундаментализам лежи у основи такозваног „Вашингтонског договора“... Неолиберални тржишни фундаментализам је увек био политичка доктрина која је била у служби одређених интереса. Он није никада био потврђен у економској теорији. Сада је јасно да га није потврдила ни историјска пракса.“

(видети: <http://www.project-syndicate.org/commentary/stiglitz101/English>)

Пре неки дан (14. 1. 2011) професор Јоже Менцингер, један од најпознатијих савремених економиста са наших простора и „архитекта“ успешне словеначке транзиције, дао је интервију за подгорички недељник *Монитор*. Интервију је насловљен са „*Неолиберализам је произвео кризу*“, што јасно указује на корене глобалне економске кризе. Узгред буди речено, у интервију колега Јоже Менцингер наводи још један веома интересантан податак – да је „у 2009. и у првој половини 2010. године одлив профита из нових у старе чланица Е вропске уније износио отприлике 50 милијарди евра, а прилив нових непосредних инвестиција 10 милијарди евра“

. Ову чињеницу би сви требало да имају у виду када данас, од политичке и економске „елите“ на власти у Србији, слушају крилатицу како „Европска унија нема алтернативу“, те како ће у Србији „потећи мед и млеко“ онога момента када постане чланица Европске уније.

Познато је да неолибералима и тако велики ауторитети савремене економске мисли – какви су нобеловац Џ. Стиглиц и професор Ј. Менцингер – нису „по вољи“ (пошто не деле њихова идеолошка уверења), па ћу да их подсетим да је (неолиберално оријентисани) веома утицајни и (нарочито, од стране неолиберала) цењени *The Financial Times*, пишући о Извештају Спенсове комисије за раст и развој, свој уводник од 22.05.2008 године започео реченицом: „Вашингтонски консензус – стабилизуј, приватизуј, либерализуј – је мртав.“

Можда је још бољи пример, донедавно, најсветија „икона“ неолиберала – Ален Гриспен. Он је две деценије (1987-2006) био један од најмоћнијих људи, налазивши се на челу Централне банке САД (Систем федералних резерви), и добро се сећамо његове знамените фразе: *Let market do it's magic – Не сметајте тржишту да ради*). Угледни британски [The Guardian](#)

је објавио списак светских личности које су најодговорније за глобалну кризу. Ален Гриспен се на том списку налази на првом месту (са 31,9% гласова) – други на листи је Џ. Буш Млађи (16,7%), а трећи премијер В. Британије, Г. Браун (14,1%) (видети:

Пише: Јован Б. Душанић
уторак, 25 јануар 2011 14:10

<http://www.guardian.co.uk/business/poll/2009/jan/26/road-to-ruin-recession>

).

На саслушању пред Конгресом САД Ален Гриспен је изјавио да је имао велику веру у моћ тржишта, те да је накнадно увидео грешку у неолибералној идеологији слободног тржишта.

На том саслушању
председавајући (
Вахтан

)

прво

цитира ранију изјаву Алена Гриспена („
Ја имам идеологију. Мислим да слободно тржиште представља најбољи начин организовања економије

“), па каже

„...ви сте били убеђени у то да тржиште само себе регулише ...моје питање је једноставно

—

да ли сте грешили

“,

Ален Гриспен одговара: „...да, открио сам да је то била грешка.“

На допунско питање: „...нашли сте грешку“,

а Ален Гриспен још једном понавља: „да, увидео сам грешку у моделу“.

Председавајући даље пита: „Другим речима, ви сте увидели да је ваш поглед на свет, ваша идеологија била погрешна,

а одговор гласи: У праву сте. Био сам очајан због те чињенице ... све у шта сам веровао 40 година била је грешка“.

У филму „The Warning“ (Упозорење) могли смо да погледамо инсерте са горе наведеног саслушања. На екрану видимо како се, некада моћан човек, самоуверени и ватрени поборник неолиберализма, претворио у једног слабашног, несигурног и утученог дедицу. Није било пријатно гледати како особа која, цео свој радни век верујући и борећи се за своја убеђења, на крају живота долази до закључка да је све оно што је радила, у шта је веровала, и за што се борила, заправо била само једна велика грешка. Можемо само да претпоставимо како се осећа човек који то спозна. Међутим, треба одати признање онима који смогну снаге да то и јавно саопште.

Разумем да то није лако, али је неопходно и за све (а пре свега, за њих саме) изузетно корисно.